

**LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO
BIUDŽETO IR FINANSŲ KOMITETAS**

Gedimino pr. 53, 01109 Vilnius Tel. (8 5) 239 6751 Faksas (8 5) 239 6389

Lietuvos bankui

2018-12-28 Nr. S-2018-9897

DĖL VILIBOR RODIKLIO POKYČIŲ 2008-2009 METAIS

Vykdam parlamentinį Lietuvos krizės priežasčių ir aplinkybių tyrimą, į Biudžeto ir finansų komitetą kreipėsi šalies gyventojai, kurie buvo paėmę būsto paskolas litais ir dėl 2008-2009 metais smarkiai išaugusių palūkanų išlaidų buvo priversti keisti paskolų valiutą į eurus. Jie prašo atsakyti, ar bus vertinamos Lietuvos tarpbankinio skolinimo indekso VILIBOR pokyčių 2008-2009 metais priežastys ir su tuo susiję reikšmingi palūkanų maržų didinimai, keičiant paskolų valiutą iš litų į eurus.

VILIBOR nustatymo metodika ir jo svyravimai kėlė abejones dar 2007 metais, kuomet teko stebėti ir analizuoti su tuo susijusią informaciją (1 priedas). Ypač ryškūs šio indekso pokyčiai (VILIBOR kilo keliais procentiniais punktais ir kurį laiką siekė 8-10 proc.) buvo stebimi 2008-2009 metais. Tai, tikėtina, lėmė esminius paskolų portfelio valiutų sudėties pokyčius (žr. priedą).

2012 metų viduryje pasaulyje nuskambėjo su analogišku tarptautiniu tarpbankinio skolinimo indeksu LIBOR susiję skandalai. Paaiškėjo, kad kai kurių finansų institucijų atstovai ir galimai pačios institucijos manipuliavo šiuo rodikliu, siekiant finansinės naudos arba norint sudaryti palankų įspūdį apie finansų institucijų būklę. Su tuo siejami LIBOR pokyčiai siekė nuo kelių šimtųjų iki kelių dešimtųjų procento dalių. Kelios stambiosios tarptautiniu mastu veikiančios institucijos buvo nubaustos šimtus milijonų ir netgi milijardus eurų siekiančiomis baudomis.

Atsižvelgiant į tai ir turint omenyje, kad lietuviškojo indekso VILIBOR pokyčiai buvo keliasdešimt kartų didesni nei manipuliavimo LIBOR atveju, prašome informuoti, ar Lietuvos banke buvo atlikti tyrimai ir vertinami VILIBOR nustatymo metodikos objektyvumas ir efektyvumas, šio indekso kaitos 2008-2009 metais priežastys bei šio proceso įtaka gyventojų, paėmusių būsto paskolas litais, palūkanų išlaidoms. Jei taip, kaip tokiems gyventojams, jei jie keitė paskolų valiutą iš litų į eurus kito palūkanų marža, kokią įtaką tai turėjo jų paimtų paskolų aptarnavimo (palūkanų) išlaidoms per praėjusį laikotarpį bei ar turės įtakos ateityje, jei paskolų sutartys vis dar galioja? Ar buvo analogiškai keičiama palūkanų marža tiems, kurie nekeitė paskolų valiutos iš litų į eurus arba jau iki tol buvo sudarę paskolų sutartis eurais? Prašome pateikti informaciją apie tipiškus paskolų atvejus taip pat agreguotus duomenis apie būsto paskolų portfelį ir jo dalis. Jei tokios informacijos kol kas nėra, prašome informuoti, per kiek laiko galite ją parengti ir atsiųsti.

PRIDEDAMA:

1., „Lietuviškojo VILIBOR metamorfozės“ (ištrauka iš knygos „Lietuvos krizės anatomija“), 6 lapai.

Pagarbiai

Komiteto pirmininkas

Stasys Jakeliūnas

J. Matiliauskienė, tel. 239 6751, el. p. jolanta.matiliauskiene@lrs.lt

LIETUVIŠKOJO VILIBOR METAMORFOZĖS

2008 m. liepa

VILIBOR indeksas nustatomas pagal Lietuvos banko patvirtintą metodiką, vykdant komercinių bankų apklausas. Tai – palūkanų norma, už kurią šalyje veikiantys komerciniai bankai pasirengę vienas kitam skolinti litus tarpbankinėje rinkoje. Šiuo indeksu paprasti bankų klientai galėtų visiškai nesidomėti, tačiau VILIBOR tie patys bankai naudoja apskaičiuodami naujai išduodamų ir perskaičiuodami jau išduotų paskolų litais gyventojams bei įmonėms palūkanas.

Per 2007 metus 6 mėnesių VILIBOR indeksui pakilus 3,5 procentinio punkto, vidutinės būsto paskolos litais (su kintamosiomis palūkanomis) aptarnavimas namų ūkiui pabrango 500–700 litų. Vidutinei šalies šeimai tokia suma gana didelė, ypač turint omeny smarkiai išaugusias ir toliau augančias maisto, degalų bei komunalinių paslaugų kainas.

Kodėl VILIBOR taip pašoko 2007 metais? Ir kodėl paskui jis smarkiai nukrito? Kaip į visa tai reagavo paskolas litais paėmę gyventojai? Koks šio svyravimo poveikis komerciniams bankams? Ar VILIBOR – apskritai rinkos palūkanų norma? Ką apie analogiškos palūkanų normos (LIBOR) nustatymo metodiką mano specialistai pasaulyje? Ar turėtų keistis VILIBOR nustatymo metodika? Šie klausimai, tikuosi, ką nors sudomins. Galbūt net ir Seimą – šis, atrodo, pagaliau pradėjo skirti daugiau dėmesio Lietuvos banko vaidmeniui ekonominiuose šalies procesuose.

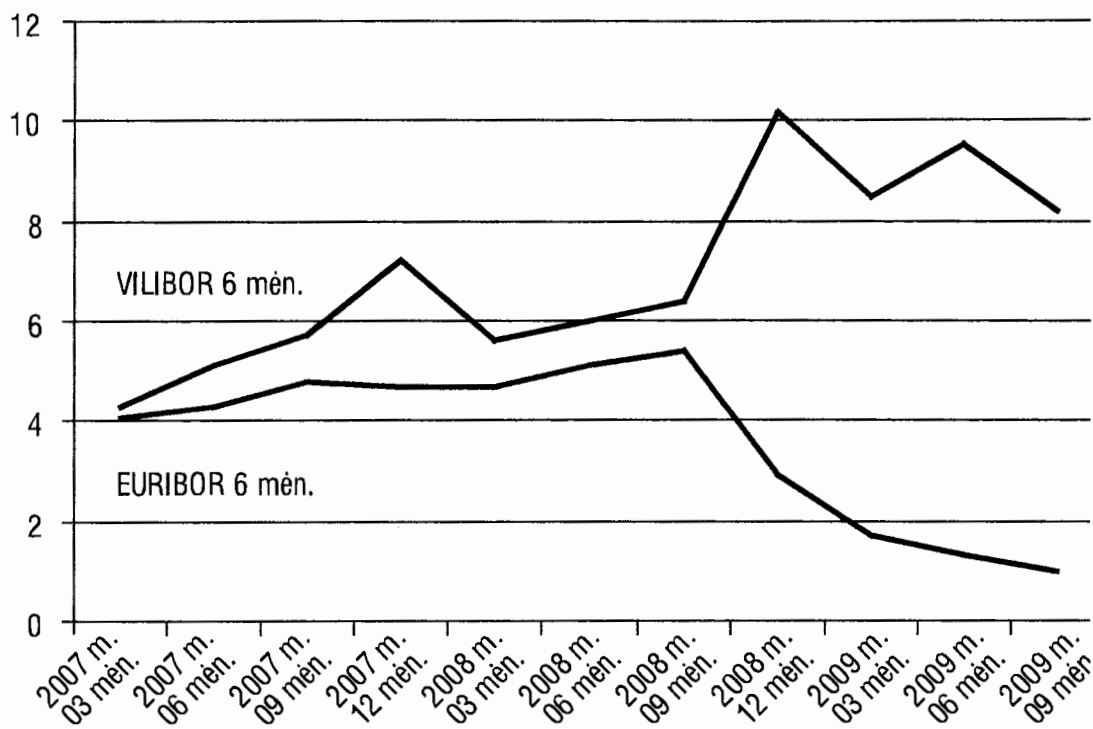
VILIBOR indeksai yra nustatomi septyniems laikotarpiais – nuo vienos nakties iki vienerių metų, priklausomai nuo to, kokiam terminui bankai skolina vienas kitam litus tarpbankinėje rinkoje. Praėjusiais metais, pasklidus gandams apie galimą valiutų devalvavimą gretimose Baltijos šalyse ir pradėjus augti infliacijai, visų laikotarpių VILIBOR indeksai pradėjo kilti. Tačiau – nevienodai.

Pavyzdžiui, vienos savaitės VILIBOR paaugo nuo 3,7 proc. 2007 m. pradžioje iki 4,6 proc. tų pačių metų pabaigoje. Tuo tarpu šešių mėnesių

6 DIAGRAMA

Ką reiškia tokie VILIBOR šuoliai?

Procentai

Šaltinis: Lietuvos bankas, Euribor-EBF

Šešių mėnesių VILIBOR indeksas, pagal kurį apskaičiuojamos paskolų litais kintamosios palūkanos, ėmė sparčiai kilti 2008 metų pabaigoje, globalinei finansų krizei priartėjus prie Lietuvos. Tačiau labai keistas šio indekso šuolis įvyko ir 2007 metais, kai bankai dar negalvojo apie krizę. Įdomu ir tai, kad šis indeksas nėra tarpbankinio skolinimo rinkos palūkanų norma – nors taip ir teigiama, – nes bankai vieni kitiems šešių mėnesių laikotarpiui beveik neskolina.

VILIBOR per tą patį laikotarpį pašoko gerokai daugiau – nuo 3,9 proc. iki 7,4 proc. (žr. 6 diagramą) Kaip tik šešių mėnesių VILIBOR indeksas dažniausiai naudojamas apskaičiuojant litais išduodamų paskolų palūkanas ir jas perskaičiuojant.

Viskas lyg ir logiška – ilgesniam laikotarpiui skolindami bankai daugiau rizikuoja, todėl ir palūkanos – didesnės. Tačiau ar pagrįstas toks trumpo ir ilgo laikotarpio VILIBOR indeksų skirtumo augimas ir ką jis rodo? Skirtumas išaugo nuo 0,2–0,3 procentinio punkto 2007 metų pradžioje iki 2,5 procentinio punkto tų pačių metų gruodžio mėnesį, taigi padidėjo vidutiniškai dešimt kartų.

Be to, praėjusių metų pabaigoje kai kurie bankų analitikai prognozavo, kad jei infliacija toliau augs, o makroekonominės šalies perspektyvos prastės, šešių mėnesių VILIBOR toliau didės ir 2008-aisiais gali pasiekti 9–10 proc. Taip pat lyg ir logiška.

Tačiau, akivaizdžiai didėjant infliacijai ir prastėjant šalies kredito reitingų perspektyvoms, šis VILIBOR indeksas staiga ėmė kristi. Ir ne taip jau mažai – nuo 7,4 proc. iki 5,4 proc. 2008 metų vasario pabaigoje. O tai – jau visai nelogiška.

Galima aiškinti, kad aptilus valiutos devalvavimo gandams sumažėjo ir rizika. Tačiau gandai bet kada vėl gali grįžti. Ką jau kalbėti apie šių metų liepos 1-osios Seimo rezoliuciją, kuri, pasak bankininkų, lyg ir ragina Lietuvos banką atsisakyti valiutų valdybos. VILIBOR turėtų pašokti nežinia kiek. Tačiau per tris savaites po rezoliucijos priėmimo jis pasikeitė vidutiniškai tiek pat, kiek ir per ankstesnes tris savaites.

2007-ųjų pabaigoje, reaguodami į augančius paskolų litais aptarnavimo kaštus, gyventojai ėmė keisti paskolų valiutą į eurus. Šis procesas buvo intensyvus ir smarkiai pakeitė paskolų gyventojams valiutinę struktūrą (žr. 7 diagramą).

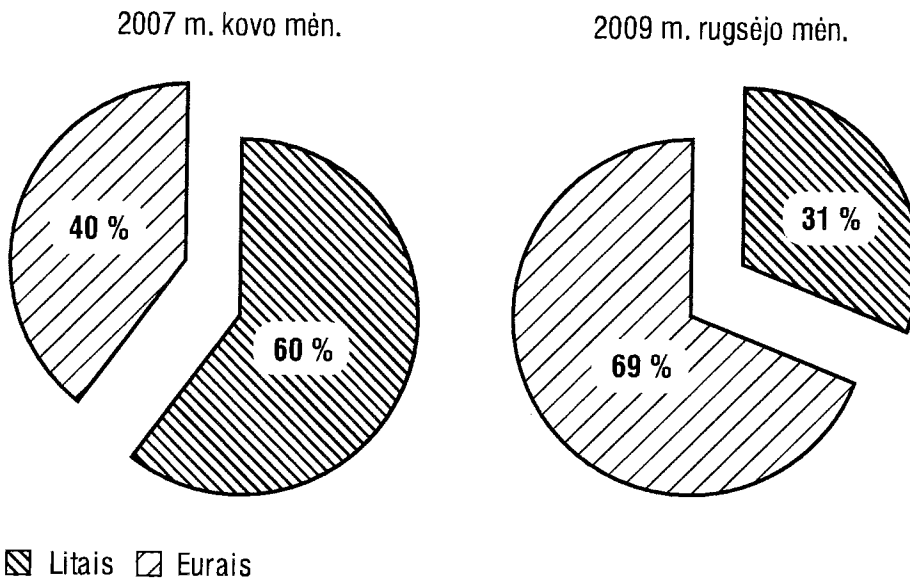
Taigi dalis gyventojų, vengdami išaugusių palūkanų litais, prisiėmė valiutos (realiai – lito nuvertėjimo euro atžvilgiu) riziką. Dėl jos augimo, atrodo, pats VILIBOR ir pašoko. Intensyviai vykstant šiam procesui, Lietuvos bankas tylėjo, o komerciniai bankai ragino žmones nebijoti skolintis eurais.

Iš viso gyventojai ir įmonės šiuo metu eurais iš bankų yra pasiskolinę daugiau nei 37 milijardų litų sumą. Dar apie 12 milijardų sudaro įmonių ir gyventojų skolos lizingo bendrovėms. Taigi bendra privataus nefinansinio sektoriaus skola eurais yra apie 50 milijardų litų. To, atrodo, Seimo nariai, balsavę už minėtą rezoliuciją, nežinojo.

O komerciniai bankai išsprendė dalį savo problemų – jie nebeturi atviros valiutos pozicijos (bankų įsipareigojimų ir turto dydis eurais maždaug sutampa). Turbūt galima teigti, kad bankai perkėlė valiutos riziką ant „neprofesionalių rinkos dalyvių“ pečių. Frazė kabutėse – iš Lietuvos komercinių bankų įstatymo. Tačiau kodėl bankams tai reikėjo daryti, jei, kaip jie teigė gyventojams, valiutos rizikos nėra? Na, gal tai paprasčiausias sutapimas? Bet kodėl tada kilo pats VILIBOR indeksas? Tikras užburtas ratas.

7 DIAGRAMA

VILIBOR šuoliai leido bankams perkelti valiutos riziką ant gyventojų pečių
Gyventojų skolos bankams laikotarpio pabaigoje

Šaltinis: Lietuvos bankas

Dėl šuoliuojančio VILIBOR (žr. 6 diagramą) kylančios paskolų litais palūkanų normos privertė gyventojus per dvejus su puse metų pakeisti didelę dalį paskolų litais į paskolas eurais. Taip jie – neprofesionalūs rinkos dalyviai – buvo priversti prisiimti lito nuvertėjimo riziką. Tačiau kyla abejonių, ar apskritai yra teisinis pagrindas leisti komerciniams bankams skolinti užsienio valiuta – tuo galėtų pasidomėti Seimas.

Tačiau įdomiausia visoje šioje istorijoje yra tai, kad šešių (ir dvylikos) mėnesių VILIBOR nėra rinkos palūkanų norma. Bankai tokiam laikotarpiui tarpbankinėje rinkoje vienas kitam jau kelerius metus paprasčiausiai neskolina. Tarpbankinės rinkos sandorių statistikos suves-

tinėse ties šiais terminais – nuliai. Taigi šešių mėnesių VILIBOR – tai palūkanų norma, už kurią bankai paskolintų vienas kitam litus, tačiau realiai tokie sandoriai nevyksta. Apskritai, daugiau kaip 98 proc. visų sandorių tarpbankinio skolinimo rinkoje – ne ilgesnės negu vieno mėnesio trukmės. Tačiau Lietuvos bankas apskaičiuoja komercinių bankų pateikiamų dydžių vidurkį ir kasdien jį skelbia kaip atitinkamo laikotarpio VILIBOR indeksą.

Tokius faktus galima interpretuoti įvairiai. Nesinori leisti į sąmokslą teorijas, tačiau akivaizdu, kad apskaičiuojant palūkanas bankų klientams naudoti šitaip nustatomą šešių mėnesių VILIBOR – mažų mažiausiai nenormalu. Apie kokią laisvąją bankų paskolų rinką galime kalbėti, jei paskolų kaina (palūkanos) nustatoma ne rinkos metodais? Ir tai – ne priekaištas komerciniams bankams (jie veikia laikydamiesi egzistuojančių įstatymų ir tvarkos), tai – esminis klausimas šiuos bankus prižiūrinčiam ir už VILIBOR nustatymo metodiką atsakingam Lietuvos bankui.

Lietuvos banko valdybos pirmininkas R. Šarkinas į „Verslo žinių“ žurnalistės klausimą apie šešių ir dvylikos mėnesių VILIBOR prasmingumą (beje, šis klausimas stebėtinai panašus į mano klausimą, užduotą Lietuvos bankui prieš pusmetį) šių metų gegužę atsakė, kad viskas neva normalu, tokia metodika naudojama visame pasaulyje.

Tačiau pasaulyje vienos savaitės ir šešių mėnesių analogiško LIBOR indekso (eurais) skirtumas per paskutinius pusantrų metų niekada neviršijo 1 procentinio punkto, o Lietuvoje analogiškų trukmių vidutinis VILIBOR indeksų skirtumas antroje 2007 metų pusėje buvo didesnis nei 2,5 procentinio punkto. Beje, skirtumas tarp šešių mėnesių LIBOR (eurais) ir tokios pat trukmės VILIBOR taip pat labai smarkiai kilo – nuo 0,2–0,3 procentinio punkto 2007 metų pradžioje iki daugiau kaip 2 procentinių punktų metų pabaigoje. Šiais metais šis skirtumas vėl sumažėjo ir kol kas neviršijo 1 procentinio punkto.

Taigi su lietuviškuoju VILIBOR, ypač ilgesnės trukmės, vyksta keisti ir nelogiški dalykai. Metodika, patvirtinta Lietuvos banko, nedera su rinkos veikimo principais ir nekelia pasitikėjimo.

Na, o prieš kelis mėnesius pasaulio ekonominėje žiniasklaidoje kilo diskusija apie LIBOR nustatymo metodiką. Buvo kilę įtarimų dėl bankų bandymų manipuliuoti šiuo dydžiu, kai LIBOR lyg ir nepagrįstai kito 0,2 procentinio punkto. Palyginkime su dešimt ir daugiau kartų didesniais VILIBOR šuoliais Lietuvoje praėjusiais metais.

Ši diskusija pasaulyje kol kas, atrodo, baigėsi be konkrečių rezultatų, tačiau tarp pasiūlymų keisti metodiką buvo ir toks (pateiktas „Morgan Stanley“ banko atstovų), kurio esmė – skaičiuojant LIBOR pereiti prie rinkos mechanizmų, t. y. remtis realiais sandoriais tarpbankinėje skolinimo rinkoje, o ne bankų apklausomis.

Taigi čia išsakytos mintys ir abejonės apie VILIBOR, matyt, nėra nepagrįstos ir Lietuvos bankui kaip tik metas pagalvoti apie VILIBOR nustatymo metodikos keitimą. Priešingu atveju šis bankas, bent mano galva, rizikuoja prarasti paskutinius reputacijos ir egzistavimo prasmės likučius.

Seimas galėtų išsamiau pasikonsultuoti prieš priimdamas rezoliucijas, susijusias su pinigų sistema ir bankais. Pats faktas, kad bandoma suprasti, kokį vaidmenį šalies ekonomikoje vaidina Lietuvos bankas ir visa bankinė sistema – sveikintinas, tačiau tai reikėjo daryti nuolat ir sistemingai.

Komercinių bankų analitikų ir kitų specialistų siekis diskusiją apie rezoliucijos punktą, raginantį atkurti realias Lietuvos banko funkcijas, apriboti valiutų valdybos veikimu – keistokas. Lietuvos bankas turi ir kitų priemonių pinigų politikai vykdyti.

Tai nereiškia, kad valiutų valdyba Lietuvoje šiuo metu – geras dalykas. Realiai ji Lietuvoje veikia tik nominaliai, ekonominė ir finansinė jos prasmė dabar – labai abejotina, tačiau jos atsisakymas paprasčiausiai sukeltų didelę grėsmę visiems bankų skolininkams, paėmusiems paskolas eurai, ir patiems bankams, nes tikriausiai išaugtų nemokių klientų skaičius.

Valiutų valdybos egzistavimas nereiškia, kad Lietuvos bankas neturėtų siekti vykdyti aktyvesnės pinigų politikos kitomis priemonėmis. Tai jis privalėjo pradėti daryti prieš kelerius metus, kol nebuvo prasidėjęs nevaldomas skolinimo bumai, kuris ir pakėlė nekilnojamojo turto kainas į ekonomiškai nepagrįstas aukštumas.

Ar reikėjo leisti komerciniams bankams skolinti eurai, ypač gyventojams – „neprofesionaliems rinkos dalyviams“ – dar vienas esminis klausimas, taip pat adresuotas Lietuvos bankui, kartu ir Seimui, kuriam šis bankas atsiskaito. Gyventojų skolos bankams eurai per ketverius metus išaugo dešimt kartų ir tai – pagrindinė priežastis, dėl kurios apie valiutų valdybą Lietuvoje negalima net diskutuoti. Nors apie ją ir skolinimosi užsienio valiuta keliamus pavojus rašoma viso pasaulio ekonominėje ir analitinėje žiniasklaidoje.